

DUBRAVKA IVŠIĆ

Familija kao temelj društva i druge fundamentalne riječi

U suvremenome hrvatskom jeziku postoji više riječi sa značenjem ‘ono na čemu se (dalje) gradi’, npr. *osnova*, *podloga*, *fundament*, *baza*, *temelj*. Slavenskoga su podrijetla riječi *osnova* i *podloga*, a preostale su riječi posuđenice iz latinskoga odnosno grčkoga. Riječi *osnova*, *fundament* i *temelj* posvjedočene su u hrvatskim tekstovima od 16. st.

Riječ *osnova* potječe iz tkalačkoga nazivlja i izvorno joj je značenje ‘pređa navita za tkanje’. Ta riječ postoji i u drugim slavenskim jezicima (usp. slovenski *osnōva*, ruski *осно́ва*, češki *osnova*, s istim značenjem) i tvorena je od prefiksa **ob* i korijena glagola **snoovati*, **snuti*, koji je postao od indoeuropskoga **snewH-* ‘vrtjeti, plesti’. U jezikoslovlju je *osnova* ‘dio riječi na koji se dodaju oblični nastavci’. Riječ *podloga* izvedena je od glagola *podložiti*, kojemu je prvotno značenje ‘staviti ispod’.

Riječ *fundament* posuđenica je iz latinskoga, a izvor joj je latinska riječ *fundamentum* ‘temelj, osnova’, koja je izvedena od riječi *fundus* ‘dno’. Riječ *fundus* u hrvatski je ušla kao knjiška latinska riječ te u liku *fond*, što je francuski odraz te latinske riječi. Izvor je suvremenoga značenja riječi *fond* ‘zaliha materijalnih dobara’ značenje ‘temeljni kapital’. Od latinske riječi *fundamentum* u novije su doba u europskim jezicima izvedene riječi koje su u hrvatskome dale likove poput *fundamentalan*, *fundamentalist* i *fundamentalizam*, a odnose se na ‘nazore koji su temelj kojega učenja, ideologije ili vjere’.

Baza je riječ grčkoga podrijetla i posuđena je iz grč. *βάσις* [básis]. Prvotno je značenje grčke riječi ‘korak, hod’, iz kojega se razvilo ‘ono na što se staje’, tj. ‘tlo, potpora, podnožje i dr.’ Grčka je riječ izvedena od glagola *βαίνω* [baínō] ‘ići, hodati’, čija se osnova u liku *-βάτης* [bátēs] krije još i u hrvatskoj riječi *akrobat* (iz grč. *ἀκροβάτης* [akrobátēs], doslovno ‘koji hoda na vršcima prstiju’). U suvremenoj upotrebi riječ *baza* ima i mnoga prenesena značenja, pa je tako *baza* i ‘logističko središte’, npr. za opskrbu vojske, ekspedicija, stanovništva i sl. U kemiji je *baza* tvar suprotna *kiselini*, odnosno ‘tvar koja ima mogućnost prihvatanja protona’ ili, kako su je u 18. st. kemičari definirali, „čvrsta podloga za fiksiranje nepostojanih kiselina”, a u informatici je *baza podataka* ‘organizirana zbirka podataka’ i prevedenica prema engleskom *database*.

I riječ *temelj* posuđenica je iz grčkoga. Izvor joj je grčka riječ *θεμελίαι* [themeíliai] ‘temelji, položeni, donji dio (čega)’, koja je izvedena od indoeuropskoga korijena **d^heh₁-* ‘položiti, staviti’ (od toga je indoeuropskoga korijena postala i hrvatska riječ *djenuti*). Od indoeuropske tvorbe jednake grčkoj riječi *θεμελίαι* postala je i latinska riječ *familia*. Najstarije je značenje te latinske riječi ‘kućanstvo’, tj. ‘sva čeljad pod jednim krovom’. U rimskome je društvu osim roditelja i djece to uključivalo i sve slugе i robove (lat. *famulus*) koji su živjeli pod istim krovom. Značenje ‘kućanstvo’ razvilo

se od starijega značenja ‘mjesto boravka, kuća’, koje se razvilo od još starijega značenja ‘osnova, baza’. Etimologija tako, barem u latinskome, potvrđuje definiciju obitelji kao temeljne društvene jedinice. Poslije se značenje riječi *familia* razvilo u ‘obitelj, zajednica

srodnika’, a u tome je značenju latinska riječ posuđena u hrvatski. Hrvatska riječ *familija* danas pripada razgovornomu jeziku, a u književnome je jeziku zabilježena od 16. st.

Navedene riječi u određenome se kontekstu mogu upotrebljavati ravnopravno kao sinonimi, ipak svaka od njih ima češću uporabu ovisno o području primjene. Tako npr. sve građevine imaju *temelje* i obično se kaže *kamen temeljac*, a ne npr. **kamen baznjak*, *fundamentalac* ili *osnovaš*, dok, s druge strane, geometrijski likovi i tijela imaju *osnovicu* ili *bazu*.

I u prenesenome značenju upotrebljavaju se svi oblici, pa npr. u *osnovnoj* školi naučimo neka *temeljna* načela i spoznamo pokoju *fundamentalnu* istinu da nam služe kao idejna *podloga* na kojoj je *zasnovan* vrijednosni sustav naše civilizacije.

Preplatite se na treće godišće *Hrvatskoga jezika!*

Preplatiti se možete putem e-adrese hrjezik@ihj.hr ili mrežnih stranica knjige.ihj.hr. Uplate se šalju na račun u Privrednoj banci Zagreb: HR6023400091110616363 s naznakom „za *Hrvatski jezik*”. Svi pretplatnici postaju članovi Kluba pretplatnika časopisa *Hrvatski jezik* te ostvaruju pravo na 40 % popusta na sva institutska izdanja.